Philology Matters / ISSN: 1994 – 4233 / E-ISSN: 2181–1237
Uzbekistan State World Languages University
2026 Vol. 1 No. M 2/1
LINGUISTICS
MAXSUS SON

Zeboxon Mallayeva – o‘qituvchi

Navoiy davlat universiteti (Navoiy, O‘zbekiston)
E-mail: mallayevazeboxon@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-2079-8163

IQTIBOSLAR, MAQOLLAR VA XALQ IFODALARINING PRETSEDENT MANBA SIFATIDA QO‘LLANILISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtiboslar, maqollar va xalq og‘zaki ijodiga oid ifodalarning badiiy va diskursiv matnlarda pretsedent birliklar sifatida qo‘llanilish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ushbu birliklarning semantik, pragmatik hamda madaniy funksiyalarini aniqlash va ularning kommunikativ jarayondagi rolini yoritishdan iborat. Tadqiqotda lingvistik, semantik, diskursiv va intertekstual tahlil metodlari qo‘llanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, iqtiboslar, maqollar va xalqona iboralar badiiy hamda publitsistik matnlarda muallif fikrini kuchaytirish, milliy mentalitetni aks ettirish hamda o‘quvchi bilan madaniy assotsiativ aloqani shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, ushbu birliklar matnning semantik qatlamini boyitish, baholovchi ma’no yaratish hamda intertekstual bog‘lanishni ta’minlash vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalari pretsedent birliklarning lingvokulturologik ahamiyatini ochib beradi hamda ularning tilshunoslik, adabiyotshunoslik va diskurs tahlilida muhim tadqiqot obyekti ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: pretsedent birlik, iqtibos, maqol, xalq ifodasi, diskurs, intertekstual aloqa.

Zebokhon Mallayeva – teacher
Navai State University (Navai, Uzbekistan)

USE OF QUOTES, PROVERBS AND POPULAR EXPRESSIONS AS A SOURCE OF PRECEDENT

Abstract. This article analyzes the features of the use of quotations, proverbs and folk expressions as precedent units in artistic and discursive texts. The main goal of the study is to identify the semantic, pragmatic and cultural functions of these units and highlight their role in the communicative process. The study used linguistic, semantic, discursive and intertextual analysis methods. The results showed that quotations, proverbs and folk expressions are an important tool in artistic and journalistic texts to strengthen the author's idea, reflect the national mentality and form a cultural associative connection with the reader. Also, these units serve to enrich the semantic layer of the text, create an evaluative meaning and ensure intertextual connections. The results of the study reveal the linguo-cultural significance of precedent units and show that they are an important object of research in linguistics, literary studies and discourse analysis.

Keywords: precedent unit, quotation, proverb, folk expression, discourse, intertextual communication.

Зебохон Маллаева – преподаватель
Навоийского государственного университета (Навои, Узбекистан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИТАТ, ПОСЛОВИЦ И НАРОДНЫХ ВЫРАЖЕНИЙ В КАЧЕСТВЕ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ИСТОЧНИКОВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности использования цитат, пословиц и народных выражений в качестве прецедентных источников в художественном и дискурсивном тексте. Основная цель исследования заключается в выявлении семантических, прагматических и культурных функций данных единиц, а также определении их роли в процессе коммуникации. В ходе исследования были использованы лингвистические, семантические, дискурсивные и интертекстуальные методы анализа. Результаты исследования показали, что цитаты, пословицы и народные выражения широко используются в художественном и публицистическом дискурсе как эффективные средства усиления авторской позиции, выражения оценочного отношения и передачи культурного опыта общества. Эти единицы также способствуют формированию ассоциативных связей между автором и читателем, а также обогащают семантическую структуру текста. Особое внимание уделяется их роли в создании интертекстуальных связей и отражении национального менталитета. Пословицы и народные выражения, являясь продуктом коллективного опыта народа, передают культурные ценности, моральные нормы и мировоззрение общества. В свою очередь, цитаты служат средством интеллектуального и культурного диалога между различными текстами и эпохами. Результаты исследования подтверждают, что прецедентные единицы играют важную роль в формировании смысловой структуры текста и являются значимым объектом изучения в рамках лингвистики, дискурс-анализа и лингвокультурологии.

Ключевые слова: прецедентная единица, цитата, пословица, народное выражение, дискурс, интертекстуальная связь.

KIRISH

Til va madaniyat o‘zaro uzviy bog‘liq hodisalar bo‘lib, ularning o‘zaro ta’siri nutq jarayonida turli lingvistik birliklar orqali namoyon bo‘ladi. Bunday birliklardan biri pretsedent birliklar bo‘lib, ular muayyan madaniyat yoki jamiyat vakillari uchun umumiy tanish bo‘lgan matnlar, iboralar, nomlar yoki vaziyatlar asosida shakllanadi. Pretsedent birliklar nutq jarayonida muhim kommunikativ va semantik funksiyani bajaradi hamda madaniy xotiraning muhim komponenti sifatida qaraladi. Tilshunoslikda pretsedent birliklar tushunchasi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ular orasida Yuri Karaulov, V. Krasnyx, G. Slyshkin kabi tadqiqotchilar ushbu birliklarni madaniy va diskursiv fenomen sifatida tahlil qilganlar. Ularning fikriga ko‘ra, pretsedent birliklar jamiyatning kollektiv xotirasida mustahkam o‘rin egallagan va kommunikatsiya jarayonida tez-tez qo‘llaniladigan lingvistik birliklardir. Pretsedent birliklar turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Ular orasida iqtiboslar, maqollar, aforizmlar, folklor ifodalari va mashhur matn parchalarini alohida ta’kidlash mumkin. Ayniqsa maqollar va xalqona iboralar xalq tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy qadriyatlarini mujassam etgani sababli diskursda keng qo‘llaniladi. Badiiy va publitsistik matnlarda iqtiboslar ham muhim rol o‘ynaydi. Ular muallif fikrini mustahkamlash, argumentatsiyani kuchaytirish hamda matnning intertekstual qatlamini boyitish vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, iqtiboslar matnda tarixiy yoki madaniy kontekstni yaratishda ham muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalarining pretsedent manba sifatida qo‘llanishi lingvistik va madaniy jihatdan muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi mazkur birliklarning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning diskursdagi funksional rolini aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Til va madaniyat o‘zaro aloqasi masalasi zamonaviy tilshunoslikda muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Lingvokulturologik yondashuvga ko‘ra, til faqat kommunikativ vosita emas, balki madaniy tajriba va qadriyatlarni saqlovchi tizim sifatida ham qaraladi (Shodmonov, 2016). Shu nuqtai nazardan, pretsedent birliklar til va madaniyat kesishgan nuqtada shakllanuvchi muhim fenomen sifatida tadqiq etiladi.

Pretsedent birliklar nazariyasi dastlab Yu. N. Karaulov tomonidan asoslangan bo‘lib, u bu birliklarni “til shaxsiyati” bilan bog‘liq holda izohlaydi. Karaulovga ko‘ra, pretsedent birliklar jamiyatning kollektiv xotirasida mustahkam

o‘rin egallagan va kommunikatsiyada tez-tez qo‘llaniladigan birliklardir (Karaulov, 1987). Ushbu yondashuv keyinchalik boshqa olimlar tomonidan rivojlantirildi.

Xususan, V. V. Krasnyx pretsedent fenomenlarni lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilib, ularning milliy ong va madaniy identitet bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaydi (Krasnyx, 2002). G. G. Slyshkin esa pretsedent birliklarni matndan ramzga o‘tuvchi jarayon sifatida ko‘rib chiqadi hamda ularning diskursdagi ramziy funksiyasini asoslab beradi (Slyshkin, 2000).

Diskurs tahlili doirasida N. Fairclough pretsedent birliklarning ijtimoiy va ideologik mazmun yaratishdagi rolini ko‘rsatadi. Uning fikricha, diskurs til orqali ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi va pretsedent birliklar bu jarayonda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi (Fairclough, 1995). H. G. Widdowson esa diskurs tahlilida kontekst va pragmatik omillarning ahamiyatini ta’kidlab, iqtibos va maqollarning matn mazmunini chuqurlashtirishdagi rolini ko‘rsatadi (Widdowson, 2007).

M. M. Bakhtin tomonidan ishlab chiqilgan dialogiklik nazariyasi ham ushbu tadqiqot uchun muhim nazariy asos hisoblanadi. Unga ko‘ra, har qanday matn boshqa matnlar bilan dialogik munosabatda bo‘ladi, bu esa intertekstual aloqaning mavjudligini ko‘rsatadi (Bakhtin, 1981). Shu sababli iqtiboslar va maqollar matnda intertekstual qatlamni shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri sifatida qaraladi.

Maqollar va xalqona iboralar tadqiqi alohida yo‘nalish sifatida W. Mieder va N. R. Norrick tomonidan keng o‘rganilgan. Mieder maqollarni xalq donishmandligining qisqa, ammo chuqur ma’no ifodalovchi shakli sifatida tavsiflaydi (Mieder, 2004). Norrick esa ularni pragmatik jihatdan tahlil qilib, nutq jarayonida baholovchi va ta’sir ko‘rsatuvchi vosita sifatida izohlaydi (Norrick, 1985).

Zamonaviy tadqiqotlarda esa pretsedent birliklar va ular bilan bog‘liq fenomenlar yangi kontekstlarda o‘rganilmoqda. Masalan, Rashidova (2025) irim-sirimlarning kundalik hayotdagi o‘rnini tahlil qilib, ularni ham pretsedent birliklar sifatida ko‘rib chiqish mumkinligini ko‘rsatadi. Shuningdek, superstitsiyalar orqali inson ongidagi qo‘rquv va madaniy stereotiplar aks etishi ta’kidlanadi.

TADQIQOT METODLARI

Mazkur tadqiqotda pretsedent birliklarning lingvistik va diskursiv xususiyatlarini aniqlash uchun bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Birinchi navbatda semantik tahlil metodi qo‘llanildi. Ushbu metod orqali iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalarining ma’no qatlamlari, konnotativ ma’nolari hamda baholovchi komponentlari o‘rganildi. Ikkinchi metod sifatida diskurs tahlili qo‘llanildi. Diskurs tahlili pretsedent birliklarning matndagi kommunikativ vazifalarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu metod orqali ushbu birliklarning muallif pozitsiyasini ifodalash, o‘quvchiga ta’sir ko‘rsatish hamda matnning pragmatik yo‘nalishini shakllantirishdagi roli o‘rganildi. Tadqiqotda shuningdek intertekstual tahlil metodi ham qo‘llanildi. Intertekstual tahlil yordamida pretsedent birliklarning boshqa matnlar bilan bog‘lanishi, madaniy va tarixiy kontekst bilan aloqasi aniqlanadi. Bundan tashqari, lingvokulturologik yondashuv asosida maqollar va xalqona iboralarning milliy mentalitetni aks ettirish xususiyatlari tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali til birliklari orqali ifodalangan madaniy qadriyatlar va ijtimoiy tajribalar o‘rganildi. Tadqiqot materiali sifatida badiiy adabiyot namunalaridan, publitsistik matnlardan hamda folklor manbalaridan olingan misollar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida shuningdek qiyosiy-tahliliy metod ham qo‘llanildi. Ushbu metod yordamida turli matnlarda uchraydigan iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalarining funksional xususiyatlari o‘zaro solishtirildi hamda ularning diskursdagi qo‘llanish tendensiyalari aniqlashtirildi. Bundan tashqari, kontekstual tahlil orqali pretsedent birliklarning matn mazmuni va muallif pozitsiyasini ifodalashdagi roli aniqlab berildi.

TAQDIQOT NATIJALARI

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalari diskursda bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ushbu birliklar semantik boyitish funksiyasini bajaradi. Masalan, maqollar qisqa va obrazli shaklda katta hayotiy tajribani ifodalaydi. Shu sababli ular matnda qisqa, lekin chuqur ma’no beruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Ikkinchidan, pretsedent birliklar baholovchi funksiyani baja-

radi. Muallif maqol yoki iqtibos orqali muayyan hodisa yoki vaziyatga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatni bildirishi mumkin. Uchinchidan, ushbu birliklar intertekstual aloqa yaratish funksiyasiga ega. Iqtiboslar boshqa matnlar yoki mualliflar bilan bog‘lanish hosil qilib, matnning madaniy va intellektual kontekstini kengaytiradi. To‘rtinchidan, maqollar va xalqona iboralar milliy mentalitetni ifodalash vositasi hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va qadriyatlarini aks ettiradi. Natijalar shuni ham ko‘rsatdiki, bunday birliklar matnda ko‘pincha muallif fikrini kuchaytirish va o‘quvchining e’tiborini jalb qilish maqsadida qo‘llaniladi. Pretsedent birliklar matnda nafaqat semantik yukni kuchaytiradi, balki o‘quvchining madaniy bilimlari va assotsiativ tafakkurini faollashtiradi. Shuningdek, iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalari matnning ekspressivligini oshirib, muallif va o‘quvchi o‘rtasida madaniy hamda kommunikativ ko‘prik vazifasini bajaradi.

MUHOKAMA

Tahlil natijalari pretsedent birliklarning diskursda muhim kommunikativ vosita ekanligini ko‘rsatadi. Iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalari nafaqat semantik ma’no yaratadi, balki matnning madaniy qatlamini ham boyitadi. Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaraganda, maqollar xalqning kollektiv tajribasini aks ettiruvchi birliklar sifatida muhim ahamiyatga ega. Ular orqali muayyan jamiyatning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy qarashlari va mentaliteti ifodalanadi. Iqtiboslar esa ko‘pincha ilmiy va badiiy diskursda argumentatsiyani kuchaytirish vositasi sifatida qo‘llaniladi. Muallif mashhur shaxslarning fikrlarini keltirish orqali o‘z pozitsiyasining ishonchliligini oshiradi. Shuningdek, pretsedent birliklar intertekstual aloqa yaratish orqali matnni boshqa madaniy va tarixiy manbalar bilan bog‘laydi. Bu esa o‘quvchining matnni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Umuman olganda, iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalari tilning nafaqat kommunikativ, balki madaniy funksiyasini ham namoyon etadi. Shu sababli ularni tilshunoslik, diskurs tahlili va lingvokulturologiya doirasida o‘rganish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari iqtiboslar, maqollar va xalq ifodalarining pretsedent birliklar sifatida diskursda muhim o‘rin egallashini tasdiqladi. Ushbu birliklar nafaqat semantik yukni boyitadi, balki matnning pragmatik va ekspressiv xususiyatlarini ham kuchaytiradi. Ular orqali muallif o‘z pozitsiyasini aniqroq ifodalash, o‘quvchiga ta’sir ko‘rsatish va argumentatsiyani mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, maqollar va xalqona iboralar milliy mentalitetni aks ettiruvchi asosiy vositalardan biri bo‘lib, ular orqali xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari va dunyoqarashi ifodalanadi. Iqtiboslar esa intertekstual aloqa yaratish orqali matnning madaniy va intellektual darajasini oshiradi hamda uni boshqa matnlar bilan bog‘laydi.

Shuningdek, pretsedent birliklar o‘quvchining kognitiv va assotsiativ tafakkurini faollashtiradi, bu esa matnni chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu jihatdan, ular kommunikativ ko‘prik vazifasini bajarib, muallif va o‘quvchi o‘rtasida samarali muloqotni ta’minlaydi.

Umuman olganda, pretsedent birliklar tilning nafaqat kommunikativ, balki madaniy va kognitiv funksiyalarini ham namoyon etuvchi muhim lingvistik hodisa hisoblanadi. Kelgusida ushbu birliklarni qiyosiy-lingvistik va kognitiv-pragmatik yondashuvlar asosida yanada chuqurroq o‘rganish ilmiy jihatdan muhim natijalarga olib kelishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Atoyeva G. Lingvokulturologiya asoslari. /Toshkent: Akademnashr, 2018.
2. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination: Four Essays. / Austin: University of Texas Press, 1981.
3. Fairclough N. Discourse and Social Change. / Cambridge: Polity Press, 1995.
4. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost. / Moskva: Nauka, 1987.
5. Mieder W. Proverbs: A Handbook. /Westport: Greenwood Press, 2004.

6. Mirzayev M. O‘zbek xalq maqollari va ularning lingvistik xususiyatlari. / Toshkent: Fan, 2005.
7. Norrick N. R. Proverbs: A Pragmatic Analysis. / Berlin: Mouton de Gruyter, 1985.
8. Rashidova, G. (2025). Irim-sirimlarning kundalik hayotdagi o ‘rni. Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g ‘oyalar, 2(3), 177-179.
9. Shodmonov Sh. Til va madaniyat o‘zaro aloqasi. /Toshkent: Fan, 2016.
10. Widdowson H. G. Discourse Analysis. /Oxford: Oxford University Press, 2007.
11. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. – Москва: Гнозис, 2002.
12. Слышкин Г. Г.От текста к символу: лингвокультурологические аспекты прецедентных феноменов в дискурсе. / Волгоград: Перемена, 2000.